

Janusz Zieliński

Uniwersytet Rzeszowski

jzielinski@ur.edu.pl; ORCID: 0000-0003-0108-5029

Aktywność fizyczna w procesie reintegracji społecznej człowieka pozbawionego wolności

Abstrakt: Od umiejętności współpracy i współżycia z innymi ludźmi zależy skuteczność osiągnięcia życiowych sukcesów oraz możliwość realizacji celów. Dlatego wszelkie formy aktywności fizycznej stają się efektywnymi moderatorami wielu pozytywnych cech osobowości.

Dla niniejszej eksploracji istotna była próba określenia związku pomiędzy aktywnością fizyczną osób skazanych a ich postępami w reintegracji społecznej. Badania zostały przeprowadzone w dwóch podkarpackich zakładach karnych. Objęto nimi stu mężczyzn, którzy wyrazili zgodę na udział w tym przedsięwzięciu. W celu znalezienia odpowiedzi na pytania badawcze, respondentów podzielono na grupy osób pracujących i niepracujących fizycznie w zakładach karnych lub poza nimi oraz uczęszczających lub nieuczęszczających na zajęcia sportowe.

Do zebrania materiału badawczego wykorzystano kwestionariusz agresji (BPAQ) autorstwa A. Bussa i M. Perry'ego (Aranowska i in. 2015) oraz autorski kwestionariusz wywiadu utworzony ze skali POR (Zieliński 2013, s. 205). Weryfikację wyników badań dokonano za pomocą funkcji V Cramera, χ^2 , C Pearsona oraz poziomem istotności dla 12 stopni swobody. Okazuje się, że zaangażowanie w działalność fizyczną może stać się jednym ze sposobów wspomagających proces wyprowadzania skazanych z niedostosowania społecznego. Co ciekawe, rodzaj tej aktywności determinuje zróżnicowanie nasilenia występowania u skazanego zachowań antagonistyczno-destrukcyjnych.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, reintegracja społeczna, przestępca, agresja.

Wprowadzenie

Zdaniem Jana Pawła II sport, jako jedna z najbardziej popularnych dziedzin ludzkiej aktywności, może wywierać znaczny wpływ na zachowania ludzi. Jest on tą „...dziedziną kultury, która winna tworzyć całość ludzkich zachowań, ludzkiego działania i jego owoców. Człowiek sam siebie rozwija, podejmując sobie właściwą kulturotwórczą działalność wewnętrznym wysiłkiem ducha: myśli, woli i serca” (Makurat 1995, s. 128). Ta specyficzna aktywność ludzka może być postrzegana jako sportowe widowisko, które jest przydatne w procesie reintegracji społecznej. Jest ona nośnikiem wartości profilaktycznych lub resocjalizacyjnych w socjalizacji ludzi (Rejzner 1995; Dobrzeński 1998; Konopczyński 2009, 2015; Jaworska 2012; Martos-Garcia i in. 2009; Norman 2015; Kostrzewska 2018; Digennaro 2010; Taylor i in. 2015; Morgan, Parker 2017; Van Hout, Phelan 2014). Powszechne powiedzenie: „w zdrowym ciele, zdrowy duch”, nabiera w tym przypadku istotnego znaczenia. Okazuje się, że osiągnięcia sportowe mogą wpływać, u uczestników tej działalności (biernych i czynnych), na eskalację motywacji do pracy i nauki, a tym samym na proces ich dojrzewania (Rejzner 2007, s. 219).

Według A. Rejznera (1981), od umiejętności współpracy i współżycia z innymi ludźmi zależy skuteczność osiągania życiowych sukcesów oraz możliwość realizacji celów. Dlatego wszelkie formy aktywności fizycznej stają się efektywnymi moderatorami wielu pozytywnych cech osobowości. Wiadomo że z potrzebą ruchu człowiek zmaga się przez całe życie i jest ona zależna od czynników poza genetycznych (Zalewska-Meler 2009, s. 167–168).

Współczesna wiedza, poparta badaniami empirycznymi, wskazuje na ważną rolę aktywności fizycznej w modelowaniu ludzkiej istoty pojmowanej holistycznie, wraz z osobowością i postawami społecznymi. Rola tego procesu w kontekście resocjalizacji dotyczy jednak głównie działań z zakresu likwidacji behawioralnych deficytów: błędnego wartościowania świata (szacunek do innych osób, odpowiedzialność, uczciwa rywalizacja), nieudolności życiowej (zdolność do rozwiązywania konfliktów międzyludzkich i stawiania sobie celów), skłonność do ryzykanctwa (brak szacunku dla zdrowia, uzależnienia, autoagresja, używki) czy braków w uspołecznieniu (uczucie związku z narodem oraz grupą społeczną) (Jaworska 2012, s. 327).

Wykorzystując sport w procesie resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie, uwzględnia się jego funkcję kreującą. To dzięki tej aktywności możliwe jest formowanie tożsamości ludzi uwikłanych z prawem na wzór powszechnie akceptowanych. Możliwe jest wtedy odgrywanie ról społecznych, które do tej pory były zniekształcone lub pomijane. Ze względu na bardzo szeroki zakres oddziaływania i publiczną atrakcyjność, sport aktywizuje osoby, przemyca interpersonalnie wartościowe mechanizmy, które krok po kroku mogą, zgodnie z oczekiwaniami środo-

wiskowymi, modyfikować kompetencje osobowe ludzi naruszających zewnętrzny porządek (Konopczyński 2009, s. 238–239).

Wśród różnych sposobów oddziaływania resocjalizacyjnego sport umożliwia nabywanie i rozwijanie cech odpowiedzialnych za zachowania oraz postawy prospołeczne. Dbając jednak o jego skuteczność, powinien być on zintegrowany z szerszymi programami wsparcia i zaangażowania społecznego. Zdaniem D. B. Kostrzewskiej (2018) wpływa on na różne dziedziny życia ludzi. Oprócz walorów integracyjnych przyczynia się do usprawniania fizycznego i psychicznego. Kształtuje indywidualne postawy, motywacje, przekonania, przy równoczesnej nauce współdziałania z innymi. Dzięki sportowi młodzi ludzie nabierają pewności siebie, doskonalą swój potencjał, uczą się wyrażać swoje uczucia, pragnienia i emocje z poszanowaniem zasad społecznych, co jest niezwykle ważne w procesie socjalizacji oraz resocjalizacji.

Sport może odgrywać ważną rolę socjalizacyjną, inspirując do tworzenia programów edukacyjnych oraz społecznych, realizowanych nie tylko w warunkach wolnościowych. Efektywność tego procesu jest zdeterminowana rzetelnym zaangażowaniem jego uczestników oraz kompetentną organizacją. Usportawianie sporadyczne, krótkotrwałe, o małej intensywności bądź niewłaściwej współpracy z innymi instytucjami edukacyjnymi może nie dać pozytywnego, oczekiwanego efektu resocjalizacyjnego. Na podstawie doniesień empirycznych i teoretycznych można stwierdzić, że sport jest skutecznym instrumentem rozwiązywania wielu spornych kwestii społecznych. Poziom efektywności jego prospołecznego oddziaływania na osobowość przestępcy jest zależny od następujących warunków:

- a) trwałości i częstotliwości: zaangażowanie w sport musi trwać długo i być częste;
- b) podejścia wielowymiarowego i skoncentrowanego na osobie: osoby uczestniczące w tym procesie muszą być zaangażowane w działania obejmujące wszystkie ich wymiary osobowościowe (wymiar społeczny, edukacyjny, fizyczny i kulturowy);
- c) tworzenia sieci kontaktów: skoordynowanego programu, z udziałem wielu instytucji społecznych;
- d) skutecznego zarządzania: kompetentnych koordynatorów i realizatorów;
- e) świadomości celu oddziaływania (Digennaro 2010).

Zajęcia sportowe są też jednym z elementów procesu resocjalizacji osób odbywających karę w jednostkach penitencjarnych. Znaczna część ludzi niedostosowanych społecznie, odbywających karę pozbawienia wolności, jest zaniedbana fizycznie. Przyczyną jest niehigieniczny tryb życia lub brak ruchu. Skutkuje to pogorszeniem stanu hipokinetycznego oraz zakłóceniem funkcjonowania psychospołecznego (mniejsza kontrola emocji i zachowań) (Rozporządzenie 2013; Jaworska 2012).

Należy pamiętać, że sport oprócz walorów, takich jak: rozwój zainteresowań i uzdolnień, wyzwalanie aktywności, rozładowywanie nadmiaru energii, właściwe

współdziałanie (Makrut 2007, s. 298), radzenie sobie ze stresem oraz uczenie pokonywania trudności, rozwija także wytrzymałość, siłę, odwagę i spryt – czyli te cechy, które są szczególnie preferowane w środowiskach przestępczych, choć często przez nie inaczej wykorzystywanych. Tylko dzięki umiejętnemu kierowaniu aktywnością fizyczną w miejscach osadzenia, właściwej edukacji kontroli własnych zachowań, doborowi odpowiednich ćwiczeń, dbałości o przestrzeganie powszechnie obowiązujących zasad gry itp., możliwe jest niwelowanie wzajemnej wrogości i budowanie relacji interpersonalnych opartych na poprawnych oraz etycznych postawach społecznych (Jaworska 2012, s. 330).

Dla niniejszego opracowania istotne było uchwycenie zależności pomiędzy aktywnością fizyczną osób skazanych a ich postępami w reintegracji społecznej. Na tym etapie rozważań wyłania się cel praktyczny – merytoryczne wskazówki, dzięki którym w przyszłości można modernizować strategię oddziaływania reintegracyjnego. Wszelkie działania zmierzające do osiągnięcia wyznaczonych celów muszą być poprzedzone próbą odpowiedzi na pytania badawcze: jaka jest rola aktywności fizycznej w procesie reintegracji społecznej osób pozbawionych wolności?, oraz, w jakim stopniu długość wyroku determinuje proces reintegracji osadzonych w zakładach karnych uczestniczących w aktywności fizycznej?

Jednym z mierników skuteczności procesu reintegracji społecznej poprzez aktywność fizyczną jest wskaźnik poziomu agresji wśród osadzonych. Zgodnie z M. Jarvis (2003, s. 47) agresja jest zachowaniem, który skutkuje sprawianiem przykrości drugiej osobie w formie werbalnej i pozawerbalnej. Efektywna reintegracja społeczna wśród skazanych winna się opierać na redukcji tych niekorzystnych zachowań.

Materiał i metoda

Badania zostały przeprowadzone w dwóch podkarpackich zakładach karnych. Objęto nimi 100 mężczyzn, którzy wyrazili zgodę na udział w nim. W celu odpowiedzi na pytania badawcze stworzono grupy osób badanych pracujących i niepracujących fizycznie w zakładach karnych lub poza nimi oraz uczęszczających lub nieuczęszczających na zajęcia sportowe. Najliczniej reprezentowana była grupa respondentów pracujących fizycznie i dodatkowo uczęszczających na dostępne w zakładach karnych zajęcia związane z aktywnością fizyczną (40%). Osoby pracujące, które nie uczęszczają na zajęcia związane z aktywnością fizyczną to 26% osób badanych. Odrębną grupę tworzy 20% ankietowanych niechętnych do pracy i zajęć związanych z różnymi formami aktywności fizycznej. Z osadzonych badanych 15% uczęszcza jedynie na zajęcia podnoszące poziom ich sprawności fizycznej.

Dla wyjaśnienia głównego problemu badawczego ważne było ustalenie różnicowania długości orzeczonej kary pozbawienia wolności wśród skazanych. Okazało się, iż najliczniejsza grupa była reprezentowana przez osoby odbywające karę

pozbawienia wolności do lat 3 (39%). Osoby skazane na wyrok od 3 do 5 lat pozbawienia wolności stanowili 25%, zaś w przedziale 5–10 lat było to 20% respondentów. Najmniej liczne były grupy przestępców z orzeczoną karą 15 lat (10%) i 25 lat.

Do zebrania materiału badawczego wykorzystano kwestionariusz agresji (BPAQ) autorstwa A. Bussa i M. Perry'ego (Aranowska i in. 2015). Kwestionariusz ten obejmuje 29 twierdzeń, zaprojektowanych do pomiaru tendencji agresywnych (agresji słownej i fizycznej), oraz wrogości i gniewu. Zadaniem osoby wypełniającej użyty kwestionariusz jest nadanie odpowiednich rang odpowiedziom na konkretne pytania, w skali od 1 – określającej stwierdzenie: „zupełnie do mnie nie pasuje” do 5 – „całkowicie do mnie pasuje”. Różnorodność twierdzeń tego kwestionariusza wyodrębnia cztery kluczowe czynniki: agresję słowną (VA) – pięć pozycji, agresję fizyczną (PA) – dziewięć pozycji, wrogość (H) – osiem pozycji i gniew (A) – siedem pozycji. Autorzy kwestionariusza zwrócili uwagę na fakt, że agresje słowna i fizyczna są behawioralnym komponentem ludzkiego zachowania. Wrogość (uczucia niechęci, żalu oraz niesprawiedliwości) reprezentuje percepcyjny komponent zachowania. Poruszana w kwestionariuszu kwestia gniewu wiąże się z fizjologicznym pobudzeniem i dlatego stanowi emocjonalny składnik zachowania.

Drugim wykorzystanym w niniejszej eksploracji narzędziem badawczym jest kwestionariusz wywiadu przeprowadzony z personelem zatrudnionym w zakładach karnych. Pytania w nim zastosowane zostały adaptowane ze skali Podatności na Oddziaływanie Resocjalizacyjne (POR) (Zieliński 2013, s. 205). Zawiera on pięć kategorii pytań, dotyczących: otoczenia skazanego, higieny i wyglądu, stosunku do innych ludzi, do siebie samego oraz do dodatkowych zajęć/zadań. Zastosowane kategorie pytań pozwalają na ocenę osadzonego pod względem jego tendencji do podatności na oddziaływanie programów stosowanych w placówkach penitencjarnych i odnoszą się do codziennego funkcjonowania skazanych w placówce. Za pomocą funkcji statystycznych V Cramera, χ^2 , C Pearsona oraz poziomu istotności dla 12 stopni swobody możliwa była weryfikacja uzyskanych wyników badań.

Wyniki badan

Długość wyroku jest zmienną determinującą podatność osadzonego na wpływy resocjalizacyjne oraz określającą poziom recydywy (Zieliński 2013). W tym celu, uwzględniając możliwości organizacyjne badań oraz specyfikę przestępców, utworzono pięć grup z różnym czasem izolacji. Pierwsza grupa jest utworzona z osób badanych z nieprzekraczalnym terminem 3 lat pozbawienia wolności (tab. 1).

Tabela 1. Rodzaje agresji w kontekście aktywności fizycznej i zatrudnienia badanych odbywających karę pozbawienia wolności do 3 lat

Agresja		Czas odbywania kary do 3 lat			
Rodzaj agresji	Wystandaryzowane przedziały punktowe*	Osoby pracujące i aktywne fizycznie**	Osoby pracujące i nieaktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i aktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie**
Agresja fizyczna	9–45	23	28	31	30
Agresja słowna	5–25	15	17	21	19
Gniew	7–35	19	24	23	28
Wrogość	8–40	35	27	28	29
Ogólny poziom agresji	29–145	68	96	103	106
Chi ²		7,5635			
C Pearsona		0,1120			
V Cramera		0,0572			
St. swob.		12			
p		0,8182			

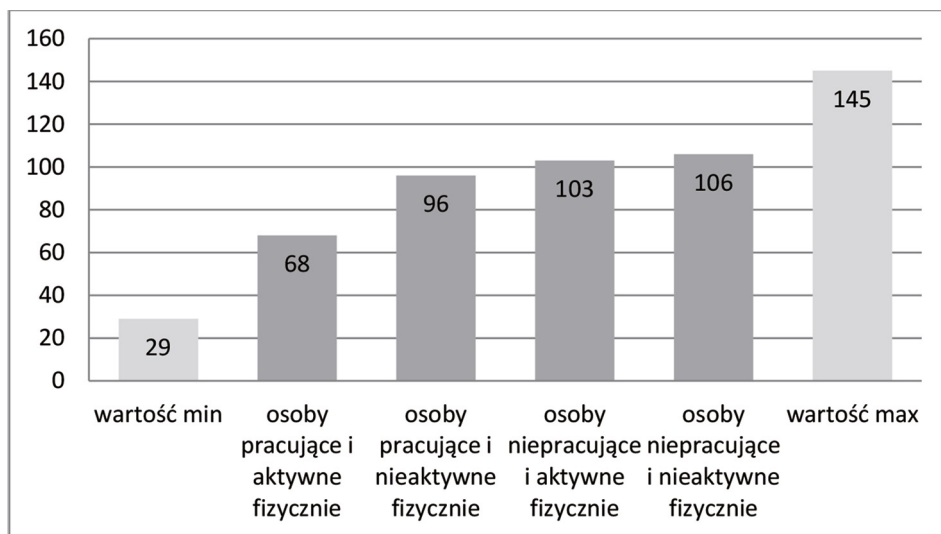
Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: * – wystandaryzowane przedziały punktowe wg zaproponowanej procedury badawczej (Arañowska i in. 2015); ** – uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów.

Analizując wyniki badań zawarte w tabeli 1 można stwierdzić, że osoby zatrudnione i uczestniczące w zajęciach ruchowych w czasie wolnym charakteryzują się najniższym stopień agresji (68). Tendencja taka jest zauważalna przy interpretacji agresji fizycznej (osoby pracujące i aktywne fizycznie 23; osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 28; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 31; osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie 30), agresji słownej (osoby pracujące i aktywne fizycznie 15; osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 17; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 21; osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie 19), gniewu (osoby pracujące i aktywne fizycznie 19; osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 24; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 23; osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie 28) i ogólny poziom agresji (osoby pracujące i aktywne fizycznie 68; osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 96; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 103; osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie 106). Jedynie wrogość jest odmiennie różnicowana od pozostałych komponentów. Ujawniła się skłonnością do podwyższonego poziomu u osób aktywnie zaangażowanych w obu omawianych strukturach społecznych (osoby pracujące i aktywne fizycznie 35; osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 27; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 28; osoby

niepracujące i nieaktywne fizycznie 29). Mimo podwyższonego pułapu ten rodzaj agresji nie odbiega od wystandaryzowanej normy (8–40).

Uwzględniając składowe agresji (agresję fizyczną, słowną, gniew i wrogość) można stwierdzić, iż wraz z zaangażowaniem w obydwóch sferach badanej aktywności równocześnie maleje poziom agresji ogólnej osób badanych odbywających karę pozbawienia wolności do lat 3 (wykres 1). Agresja ta, uwzględniając procedurę interpretacyjną autorów wykorzystanej techniki badawczej, mieści się pomiędzy wyznaczonymi, wystandaryzowanymi pułapami – minimalnym (29) i maksymalnym (145). Okazuje się, że skazani zaangażowani w aktywność fizyczną (pracujący i trenujący – 68) zdecydowanie częściej, niż niezainteresowani taką formą funkcjonowania społecznego (niepracujący i nietrenujący – 106) charakteryzują się niskim poziomem agresji ogólnej. Co ciekawe, aktywność zawodowa (103) przed sportową (106) jest decydującym czynnikiem submisyjnym przy uruchamianiu zachowań powszechnie nieakceptowalnych społecznie.

Wykres 1. Ogólny poziom agresji wśród osadzonych w zakładach karnych odbywających karę pozbawienia wolności do 3 lat z uwzględnieniem wystandaryzowanych przedziałów punktowych wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015) oraz uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Personel zakładowy wskazuje, iż skazani odbywający karę pozbawienia wolności do lat 3, zatrudnieni i zajmujący się treningiem, dbają o własne otoczenie i higienę oraz wygląd osobisty. Dodatkowo cechuje ich akceptacja własnej osoby oraz aprobata współwięźniów, choć w tej grupie zdarzają się skazani z problemem terminowego powrotu z przepustek. Podobna postawa jest reprezentowana

przez badanych pracujących lecz nieaktywnych fizycznie. W tej grupie zdarzają się częściej niż u w pełni zaangażowanych fizycznie aroganckie zachowania wobec personelu, skazani niechętnie współpracują w grupie oraz charakteryzują się trudnościami w dzieleniu się swoją własnością. Skazani jedynie trenujący sport, oprócz zachowań akceptowalnych (dbałość o higienę i wygląd osobisty), sympatyzują z grupami ryzykownymi. Za najbardziej niedostosowaną grupę społeczną można uznać skazanych niezaangażowanych w żadną dodatkową aktywność. To w ich zachowaniu uwidacznia się brak szacunku do współwięźniów oraz personelu, niechęć do podporządkowania się rozkładowi dnia, skłonność do popełniania przestępstw na terenie zakładu karnego. Osoby te często prowokują innych skazanych do agresywnych zachowań.

Drugą analizowaną grupę stanowią osoby odbywające karę pozbawienia wolności w wymiarze od 4 do 5 lat. W tabeli 2 została zaprezentowana punktowa korelacja jaka zachodzi pomiędzy poziomem agresywności a przejawami aktywności fizycznej wśród skazanych.

Tabela 2. Rodzaje agresji w kontekście aktywności fizycznej i zatrudnienia badanych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w wymiarze od 4 do 5 lat

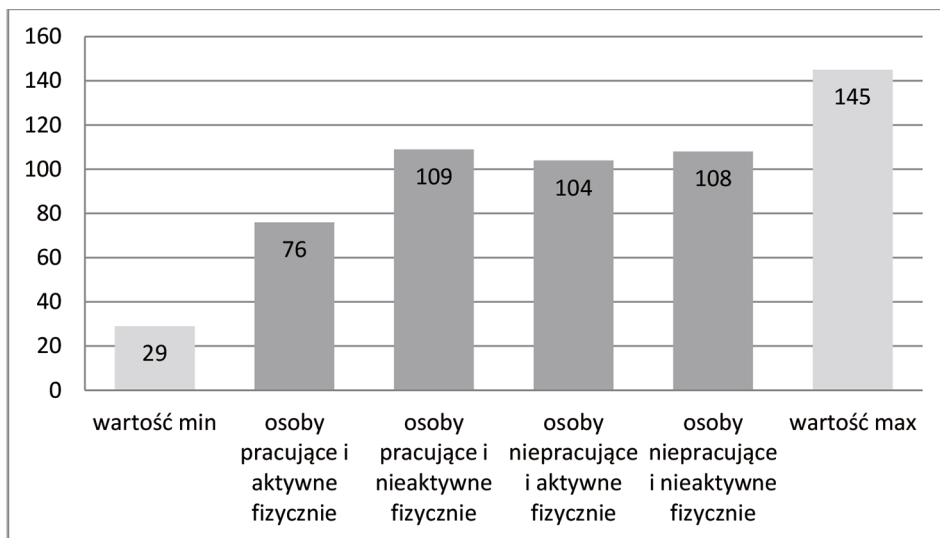
Agresja		Czas odbywania kary od 4 do 5 lat			
Rodzaj agresji	Wystandaryzowane przedziały punktowe*	Osoby pracujące i aktywne fizycznie**	Osoby pracujące i nieaktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i aktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie**
Agresja fizyczna	9–45	23	29	33	31
Agresja słowna	5–25	25	20	20	22
Gniew	7–35	16	25	24	25
Wrogość	8–40	24	31	21	30
Ogólny poziom agresji	29–145	76	109	104	108
Chi ²		7,0076			
C Pearsona		0,1061			
V Cramera		0,0542			
St. swob.		12			
p		0,8571			

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: * – wystandaryzowane przedziały punktowe wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015); ** – uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów.

Okazuje się, że długość odbywania kary pozbawienia wolności nieznacznie tylko różnicuje poziom agresji w poszczególnych rodzajach. Nadal można stwierdzić, iż wraz z większym zaangażowaniem w działalność zawodową i wolnoczasową respondentów obniża się ich poziom zachowań zakładowo nieakceptowalnych. Odmienne do grupy skazanych do 3 lat, osadzeni preferujący aktywne funkcjonowanie społeczne, jedynie częściej będą w relacjach interpersonalnych posługiwali się agresją słowną.

Również w przypadku osadzonych w zakładach karnych od 4 do 5 lat odbywających karę pozbawienia wolności (wykres 2) można zauważyć spadek tendencji do występowania zachowań agresywnych z równoczesnym wzrostem zaangażowania fizycznego (przestępcy aktywni zawodowo i sportowo – 76; przestępcy nieaktywni zawodowo i sportowo 108). Wyjątek stanowi zbiorowość osadzonych jedynie zatrudnionych, gdzie wskaźnik ich poziomu agresji jest 109-punktowy.

Wykres 2. Ogólny poziom agresji wśród osadzonych w zakładach karnych odbywających karę pozbawienia wolności od 4 do 5 lat z uwzględnieniem wystandaryzowanych przedziałów punktowych wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska, Ryteł, Szymańska 2015) oraz uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów

Wychowawcy zwracają uwagę na fakt, iż osoby odbywające karę w wymiarze od 4 do 5 lat, pracujące i aktywne fizycznie przejawiają pozytywny stosunek do zajęć dodatkowych. Osoby z tej grupy akceptują samych siebie oraz współwięźniów, nie prowokują innych skazanych do zachowań agresywnych, nie są również aroganckie w stosunku do personelu. Dodatkowo zauważono, że skazani ci nie unikają kontaktów z rodziną. Podobny wynik w badaniu ankietowym uzyskały

pozostałe trzy wyszczególnione grupy osadzonych. Jednak zdaniem wychowawców osoby z tych grup częściej niż przestępcy aktywni fizycznie, nie akceptują współwięźniów, nie chcą pomagać innym, są aroganccy, agresywni i roszczeniowi wobec personelu.

Trzecią analizowaną grupą są osadzeni w zakładach penitencjarnych odbywający karę pozbawienia wolności w wymiarze od 6 do 10 lat.

Tabela 3. Rodzaje agresji w kontekście aktywności fizycznej i zatrudnienia badanych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w wymiarze od 6 do 10 lat

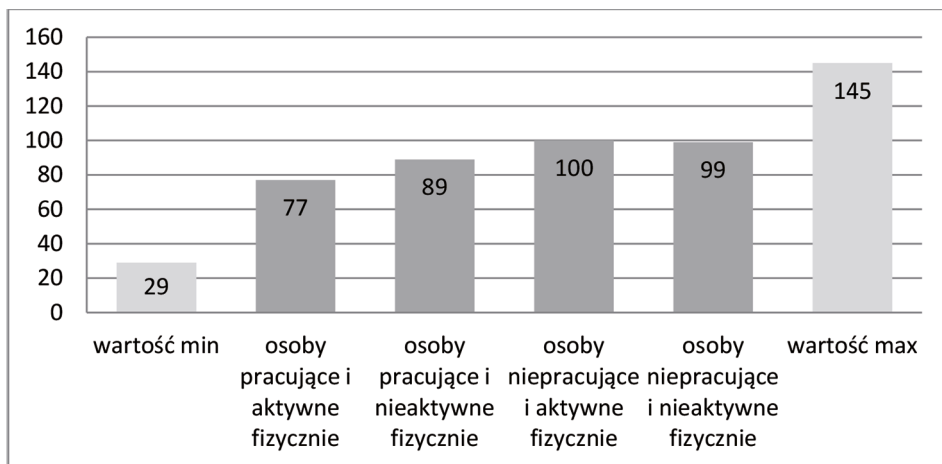
Agresja		Czas odbywania kary od 6 do 10 lat			
Rodzaj agresji	Wystandaryzowane przedziały punktowe*	Osoby pracujące i aktywne fizycznie**	Osoby pracujące i nieaktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i aktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie**
Agresja fizyczna	9–45	21	30	32	32
Agresja słowna	5–25	16	16	18	19
Gniew	7–35	19	21	21	18
Wrogość	8–40	22	19	31	30
Ogólny poziom agresji	29–145	77	89	100	99
Chi2		3,7553			
C Pearsona		0,0813			
V Cramera		0,0414			
St. swob.		12			
p		0,9875			

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: * – wystandaryzowane przedziały punktowe wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015); ** – uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów.

Ankietowani (tab. 3), którzy pracują oraz dodatkowo są aktywni fizycznie na tle całej grupy badanej wykazują najniższy poziom agresji fizycznej – 21 punkty. Zajmowanie się jedynie pracą (30) lub tylko aktywnością sportową (32) czy brak zaangażowania fizycznego (32) powodują częstszą agresję fizyczną. Podobne tendencje ujawniają się w przypadku pozostałych rodzajów agresji.

Okazuje się (wykres 3), iż najniższy poziom agresji ogólnej (77 punktów) został odnotowany dla osób pracujących i korzystających z zajęć sportowych. Wraz z brakiem deklaracji skazanych co do udziału w aktywnościach fizycznych wzrasta u nich poziom agresji ogólnej (osoby pracujące i nieaktywne fizycznie 89; osoby niepracujące i aktywne fizycznie 100; osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie 99). Jednak wszystkie te zachowania mieszczą się w wystandaryzowanej normie (29–145).

Wykres 2. Ogólny poziom agresji wśród osadzonych w zakładach karnych odbywających karę pozbawienia wolności od 6 do 10 lat z uwzględnieniem wystandaryzowanych przedziałów punktowych wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in.) oraz uzyskanych podczas badania wartości punktowych dla poszczególnych grup respondentów

Wychowawcy potwierdzają, iż wśród skazanych odbywających karę pozbawienia wolności od 6 do 10 lat, osoby pracujące i jednocześnie aktywne fizycznie przejawiają najniższy poziom zachowań agresywnych w stosunku do osadzonych rzadziej aktywnych fizycznie. Osoby te nie prowokują współwięźniów do agresywnych zachowań, w rozmowach z personelem na ogół nie używają wulgaryzmów. Skazani ci są podatni na oddziaływanie programowych zajęć resocjalizacyjnych. Wyższy poziom agresji oraz niedostosowania społecznego wykazują skazani, którzy podjęli zatrudnienie lecz nie uczęszczają na zajęcia sportowe. Ta grupa skazanych podporządkowuje się panującemu w zakładzie karnym rozkładowi dnia, lecz niechętnie bierze udział w dodatkowych zajęciach. Podobny, punktowy wynik, uzyskały grupy, w których znajdują się osoby niepracujące i aktywne lub nieaktywne fizycznie. Obie te grupy wykazują brak szacunku do innych ludzi, niechęć do współpracy w grupach oraz brak gotowości do pomocy innym.

Podobny rozkład punktowy widać wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze 11–15 lat (tab. 4). Wraz ze wzrostem zaangażowania fizycznego przestępców obniża się u nich skłonność do zachowań agresywnych.

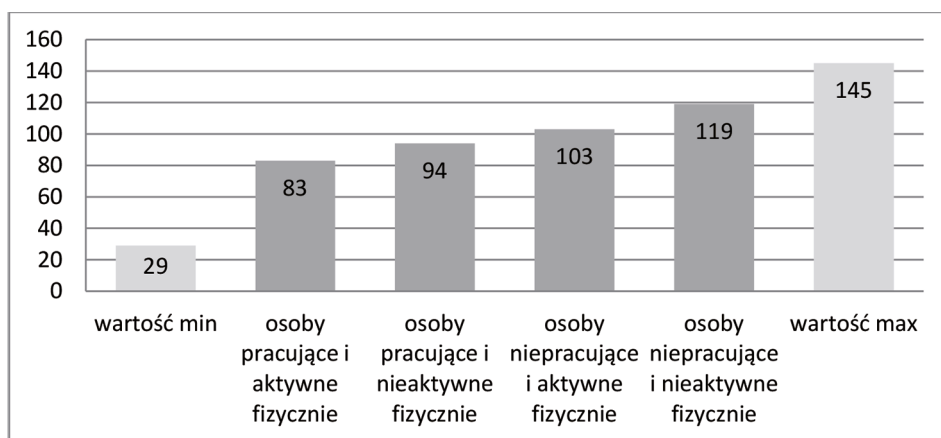
Taki stan jest potwierdzony analizą agresji ogólnej (wykres 4) oraz opiniami wychowawców zakładów karnych. Choć poziom tej agresji mieści się w wyznaczonej normie (29–145), to ujawniają się tendencje obniżania poziomu agresji u badanych na skutek większego ich zaangażowania zawodowego i wolnoczasowego.

Tabela 4. Rodzaje agresji w kontekście aktywności fizycznej i zatrudnienia badanych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w wymiarze od 11 do 15 lat

Agresja		Czas odbywania kary od 11 do 15 lat			
Rodzaj agresji	Wystandaryzowane przedziały punktowe*	Osoby pracujące i aktywne fizycznie**	Osoby pracujące i nieaktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i aktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie**
Agresja fizyczna	9–45	27	26	33	39
Agresja słowna	5–25	12	15	19	22
Gniew	7–35	20	24	22	24
Wrogość	8–40	24	30	29	34
Ogólny poziom agresji	29–145	83	94	103	119
Chi2		2,2999			
C Pearsona		0,0609			
V Cramera		0,0310			
St. swob.		12			
p		0,9988			

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: * – wystandaryzowane przedziały punktowe wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015); ** – uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów.

Wykres 4. Ogólny poziom agresji wśród osadzonych w zakładach karnych odbywających karę pozbawienia wolności od 11 do 15 lat, z uwzględnieniem wystandaryzowanych przedziałów punktowych wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015) oraz uzyskanych podczas badania wartości punktowych dla poszczególnych grup respondentów

Najmniej agresywną oraz podatną na oddziaływania resocjalizacyjne grupą skazanych są osoby będące w zatrudnieniu i aktywne fizycznie. Skazani ci przejawiają pozytywne zachowania wyszczególnione w kwestionariuszu skali POR. Według wychowawców wyjątek jest kwestia nieterminowego powrotu z przepustek oraz nieuzasadniona roszczeniowość. Badanie wykazało, że skazani niepracujący i nieaktywni fizycznie mają problemy z akceptacją innych więźniów, wobec których często przejawiają zachowania agresywne. Również sporadycznie akceptują samych siebie (samouszkodzenia, brak umiejętności wyjaśnienia swojego zachowania oraz skłonność do działań niezgodnych z obowiązującym regulaminem). Skazani ci nie uczęszczają na programowe zajęcia z zakresu resocjalizacji.

Tabela 5. Rodzaje agresji w kontekście aktywności fizycznej i zatrudnienia badanych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w wymiarze od 16 do 25 lat

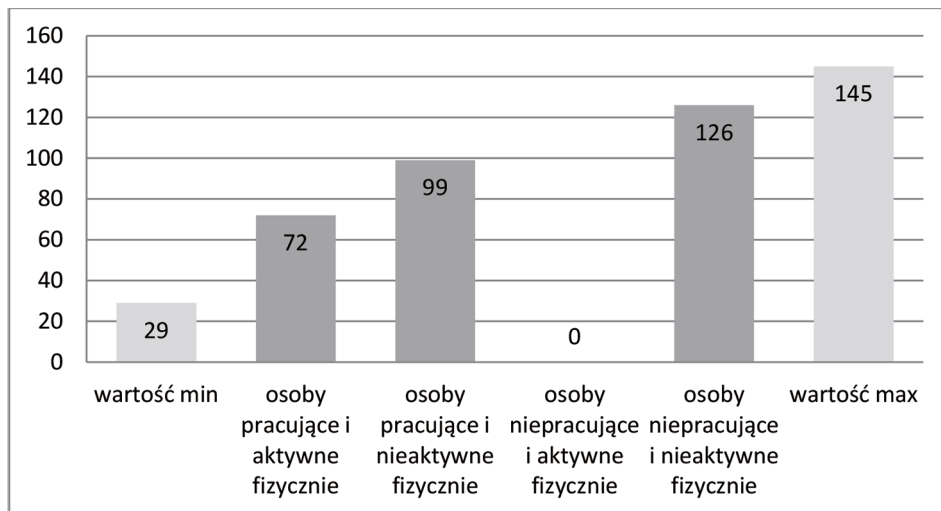
Agresja		Czas odbywania kary od 16 do 25 lat			
Rodzaj agresji	Wystandaryzowane przedziały punktowe*	Osoby pracujące i aktywne fizycznie**	Osoby pracujące i nieaktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i aktywne fizycznie**	Osoby niepracujące i nieaktywne fizycznie**
Agresja fizyczna	9–45	21	31	0	37
Agresja słowna	5–25	14	18	0	23
Gniew	7–35	16	26	0	29
Wrogość	8–40	22	24	0	37
Ogólny poziom agresji	29–145	72	99	0	126
Chi2		1,2386625			
C Pearsona		0,0533			
V Cramera		0,0323			
St. swob.		8			
p		0,9962			

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia: * – wystandaryzowane przedziały punktowe wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in. 2015); ** – uzyskane podczas badania wartości punktowe dla poszczególnych grup respondentów.

Podobna tendencja do wcześniej omawianych rozkładów punktowych jest zauważalna wśród skazanych odbywających karę pozbawienia wolności od 16 do 25 lat (tab. 5). Osoby pracujące i aktywne fizycznie charakteryzują się agresją fizyczną na poziomie 21 punktów, agresją słowną na poziomie 14, gniewem na poziomie 16 i wrogości na poziomie 22. Ogólny poziom mieści się w normie i jest najniższy u osób zaangażowanych fizycznie (72).

Zobrazowanie wyników badań w sposób graficzny (wykres 5) pozwoliło dostrzec różnicowanie poziomu agresji ogólnej wśród skazanych w kontekście ich aktywności fizycznej. Najniższy poziom tej agresji wykazują osoby pracujące i aktywne fizycznie – 72 punkty. Wynik 99-punktowy uzyskały osoby pracujące, ale niekorzystające z zajęć ruchowych na terenie jednostki penitencjarnej. Najwyższy wynik na poziomie 126 punktów przy wystandaryzowanej maksymalnej wartości 145 punktów, otrzymały osoby niepracujące oraz nieaktywne ruchowo podczas odbywania kary izolacji.

Wykres 5. Ogólny poziom agresji wśród osadzonych w zakładach karnych odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze od 16 do 25 lat, z uwzględnieniem wystandaryzowanych przedziałów punktowych wg zaproponowanej procedury badawczej (Aranowska i in.) oraz uzyskanych podczas badania wartości punktowych dla poszczególnych grup respondentów

Okazuje się, iż osoby przebywające w zakładach z wyrokiem w wymiarze do 25 lat pozbawienia wolności, zatrudnione i aktywne fizycznie, charakteryzują się optymalną motywacją do dodatkowych zajęć, pozytywną postawą do samych siebie i innych ludzi, nie prowokują innych więźniów do agresywnego zachowania. Dbają o wygląd oraz higienę własną. Natomiast skazani pracujący i nieaktywni fizycznie mają problemy z dostosowaniem się do panującego rozkładu dnia w jednostce penitencjarnej. Osoby te, nie dbają o własne otoczenie i higienę osobistą. Najwyższy poziom agresji i najniższy poziom skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych jest zauważalny wśród więźniów niepracujących i nieuczęszczających na zajęcia sportowe. Osoby z tej grupy badanej często wikłają się w konflikty z innymi osadzonymi, posługują się wulgaryzmami, rzadko kontaktują się ze swoją rodziną i preferują zachowania agresywne jako sposób rozwiązywania zaistniałych problemów.

Wnioski

Dla niniejszej eksploracji istotne było uchwycenie korelacji pomiędzy szerzej rozumianą aktywnością fizyczną przestępcy a jego podatnością na oddziaływania reintegracyjne. Zastosowane funkcję statystyczne nie potwierdzają istotnego statystycznie zróżnicowania wśród osób badanych. Jednak analiza uzyskanych wyników badań pozwoliła na sformułowanie najważniejszego wniosku. Okazuje się, że zaangażowanie w działalność fizyczną może stać się jednym ze sposobów wspomagających proces wyprowadzania skazanych z niedostosowania społecznego. Co ciekawe, rodzaj tej aktywności determinuje zróżnicowanie nasilenia występowania u skazanego zachowań antagonistyczno-destrukcyjnych. Można stwierdzić, iż jednym ze skutecznych sposobów reintegracji człowieka stać się może jego aktywny udział w działalności sportowej. To dzięki niej obniża się poziom agresji bez względu na jej rodzaj, a zachowania badanych podczas ekspozycji społecznej tak bardzo nie odbiegają od dopuszczalnych środowiskowo reguł. Wzmocnieniem tego perspektywicznie pozytywnego stanu może być fakt aktywizacji zawodowej osób pozbawionych wolności. Praca zawodowa oprócz funkcji adaptacyjnej ma właściwości modernizacyjne względem osobowości człowieka. Wiadomo że aktywność, nawet na poziomie komórkowym, jest czynnikiem decydującym o przetrwaniu istoty ludzkiej. Dlatego wszelka stagnacja ruchowa może niekorzystnie wpływać na organizm człowieka, a tym samym utrudniać reintegrację społeczną przestępców.

Zaprezentowane wyniki badań nie stanowią pełnej analizy poruszanego zagadnienia. Wskazują jedynie na określone tendencje dotyczące opisywanego problemu i muszą być kompleksowo rozpoznawane. Rozszerzenie obszaru badań, większe ich zróżnicowanie (np. ze względu na płeć itp.) może zwiększyć kompletność niniejszych dociekań badawczych, a to może się przyczynić do konstruowania nowych, bardziej skutecznych, strategii oddziaływań resocjalizacyjnych.

Aktywność fizyczna wykorzystywana jako narzędzie w procesie reintegracji powinna być oparta na wartościach: socjocentrycznych, alocentrycznych, intelektualnych, perfekcjonistycznych, emocyjnych, estetycznych, zdrowotnych oraz moralnych (Makurat 2007, s. 298). Winna być nierozłącznym sposobem pracy reintegracyjnej w środowisku dzieci, młodzieży oraz dorosłych niedostosowanych społecznie. Wartość tej aktywności w procesie reintegracji skazanych jest uwarunkowana doбором stosownych działań, w tym ćwiczeń sportowych, odpowiednim ich przygotowaniem oraz nadzorem, tak aby w efektywny sposób przyczyniały się do poprawy oraz utrzymania zdrowia psychospołecznego.

Abstract: Physical activity in the process of social reintegration of a person deprived of liberty

Cooperation and social coexistence constitutes a condition of life success and goals' realization. That is why sport, physical education or kinesthetic recreation realized in groups of young people conceives a possibility of many positive characteristic personality features' creation. It was significant to capture relations between physical activity of persons under sentence and their progress in social reintegration. The research were conducted in two prisons in Podkarpackie Voivodeship amongst 100 men who agreed to take part in the research. There were created groups of workers and non-workers in prisons or outside as well as prisoners attending or not attending sport classes.

Aggression questionnaire (BPAQ) created by A. Buss and M. Perry (Aranowska, Rytel, Szymańska 2015) as well as authorial interview questionnaire (Zieliński 2013, pp205) were used to collect research material. Research results were verified with the use of V Cramer, Chi2, C Pearson and significance level for 12 degrees of freedom.

It turns out that involvement in physical activity may become one of the ways supporting process of prisoners' recovering from maladjustment. What is curious, a type of the activity determines an intensity's diversity of prisoner's adversarial and destructive behaviours.

Key words: physical activity, social reintegration, criminal, aggression.

Bibliografia

- [1] Aranowska E., Rytel J., Szymańska A., 2015, *Kwestionariusz Agresji Bussa-Perry'ego: Trafność, rzetelność i normy*, Instytut Amity, Warszawa.
- [2] Digennaro S., 2010, *Playing in the jail: sport as psychological tool for inmates*, „International Review on Sport and Violence”, 2.
- [3] Jarvis M., 2003, *Psychologia sportu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [4] Jaworska A. (red.), 2012, *Rola kultury fizycznej w resocjalizacji*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [5] Konopczyński M., 2009, *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa.
- [6] Konopczyński M., 2015, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [7] Kostrzewska D. B., 2018, *Effects of sport in resocialization of minors*, „Society Register”, 2 (1).
- [8] Makurat F., 1995, *Psychologia sportu – cele i kierunki działania*, „Studia Gdańskie”, 10.
- [9] Makurat F., 2007, *Rola sportu w procesie resocjalizacji więźniów*, [w:] *Kliniczne i sądowo-penitencjarne aspekty funkcjonowanie człowieka*, (red.) G. Chojnacka-Szawałowska, B. Pastwa-Wojciechowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [10] Martos-Garcia D., Devis-Devis J., Sparkes A. C., 2009, *Sport and physical activity in a high security Spanish prison: An ethnographic study of multiple meanings*, „Sport, Education and Society”, 14 (1).
- [11] Morgan H., Parker A., 2017, *Generating recognition, acceptance and social inclusion in marginalised youth populations: the potential of sports-based interventions*, „Journal of Youth Studies”, 20 (8).

- [12] Norman M., 2015, *Prison Yoga as a Correctional Alternative?: Physical Culture, Rehabilitation, and Social Control in Canadian Prisons*, [w:] *Alternative Offender Rehabilitation and Social Justice: Arts and Physical Engagement in Criminal Justice and Community Settings*, Palgrave Macmillan.
- [13] Rejzner A., 1981, *Rekreacja psychomotoryczna w resocjalizacji nieletnich*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- [14] Rejzner A., 1995, *Kultura fizyczna w polskim systemie penitencjarnym*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- [15] Dobrzeńiecki J., 1998, *Kultura fizyczna i jej uwarunkowania w resocjalizacji więźniów*, Wydawnictwo AWF, Gdańsk.
- [16] Rejzner A., 2007, *Agresja w sporcie jako przejaw zaburzonej socjalizacji*, [w:] *Sport a agresja*, (red.) Z. Dziubiński, Wydawnictwo AWF, Warszawa.
- [17] Van Hout M. C., Phelan D., 2014, *A Grounded Theory of Fitness Training and Sports Participation in Young Adult Male Offenders*, „Journal of Sport and Social Issues”, 38 (2).
- [18] Zalewska-Meler A., 2009, *Kultura fizyczna jako środek oddziaływania penitencjarne-go – założenia systemowe a założenia ich realizacji*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, (red.) A. Jaworska, Kraków 2009.
- [19] Zieliński J., 2013, *Uspołecnianie młodych przestępców. Wybrane determinanty skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych w grupie młodocianych przestępców*, Wydawnictwo UR, Rzeszów.

Źródła internetowe

- [20] Taylor P., Davies L., Wells P., Gilbertson J., Tayleur W., 2015, *A review of the social impacts of culture and sport*, The Social Impacts of Engagement with Culture and Sport. CASE: The Culture and Sport Evidence Programme, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/416279/A_review_of_the_Social_Impacts_of_Culture_and_Sport.pdf (dostęp: 18.02.2021).

Akty prawne

- [21] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. 2013, poz. 1067.